

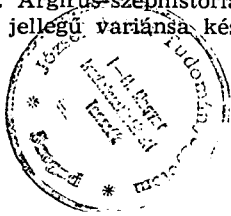
Sadoveanuról

SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJÁN

„Csalódik, aki azt hiszi — írja önéletrajzában Sadoveanu —, hogy egyazon látvány egyazon körülmények között mindig ugyanaz; hogy a napkelte, a dél és az alkony ismétlődik; hogy egyhangúan folynak a percek. Kinek szeme van a látásra, füle a hallásra, örökkön érzi a változást; az élet minden töredéke szakadatlanul más — önmagában is, számunkra is. Mi magunk is mindegyre változunk, addig az észrevétlen pillanatig, mikor túllépünk a földi téreken, és létezni fogunk akkor is, mikor már nem érzékeljük a nekünk szánt további sorsot. Nem valamilyen logikai megállapításról beszélek itt, hanem egy intuitív és tapasztalati megállapításról. Érdekeltem engem mindenkor bármely táj, bármilyen körülmények között és az élet bármelyik pillanatában, soha nem fárasztott, soha nem untatott; érdekelt akaratomon kívül, egyszerűen azért, mert — mint egy ozmózisban és szimbiózisban — magamat is részének tudom. Egyedül válok a dolgokkal és az étellel, úgy érzem, hogy a maga módján minden él: a barázda, a szikla, az erdei pajzsika, a málnabokor, a fa és minden, ami mozdulatlannak tetszik; ez a tudat arra készlet, hogy részt vegyek a szikla, a fa, a málna és az erdei pajzsika titokzatos életében.” (Beke György fordítása.)

Mindig minden jelenség érdekelt — mondja magáról önéletrajzában idézett részletében Mihail Sadoveanu. Végtelen türelemmel és azzal a bizonyos legendás epikai nyugalommal vette szemügyre környezetének minden elemét: életének meghatározó színhelyét, a moldvai kisvárosokat és az országrész, az egykori fejedelemség központját, Jászvásárt; gyermekkorának dombvidékét és több napos vadászatainak, halászatainak színterét, a Duna menti nádasokat. Pákászokkal, gazdálkodókkal volt barátságban, egyéniségéhez legközelebb állóknak őket érezte. Olyan sok és annyiféle embert változtatott regényhőssé, hogy róluk nemrégiben egész lexikont állíthattak össze az irodalomtörténészek, olyasfélét, mint amilyen Balzac regényalakjairól készült. Mégis joggal láthatta úgy Sadoveanu egyik méltatója, hogy életművére jellemző a „páratlan erejű egyhangúság és zsolozsmaszerűség”. Az epikai nyugalomnak a változatlanúság volt a biztosítéka: a változatlan tónus, mely mindent egységes egészévé varázsolta. A mesemondói hang úgy tévesztheti meg olvasóját, mint némelyik romantikus poéma. Vörösmarty Délszigetének flóráját például egzotikus tenyészetnek vélhetjük, míg szálanként vizsgálgatva rá nem ébredünk, hogy alig akad benne olyasmi, ami nem a dunántúli növényvilágból került a versbe. Sadoveanu is csupa közvetlen közletről ismert anyaggal dolgozott, csupa konkrétummal. Moldvai, dunai tájakat és ezzel a tájjal szerves közösségben élő embereket írt meg, nyomasztó kisvárosi csöndet, isten háta mögötti provinciát. Történelmi regényeihez pedig régi krónikákból vette a tényeket. A vaskosan reális mozzanatokat hitelesítette és átalakította a zsolozsmaszerűen egyenletes hang, mely valamennyit a mese tartóoszlopaira emelte.

Ennek a hangnak a kialakításához Sadoveanu kapott ösztönzést egy-két orosz írótól, mindenekelőtt az *Egy vadász följegyzéseit* író Turgenyevtől, akit fordított is, legfőbb forrása azonban a népköltészet volt. Gyermekként édesanyja észak-moldvai szülőfalujában hallgatta, később pedig maga is gyűjtötte, lejegyezte és feldolgozta a balladákat, meséket, mondákat. Mint több kortársa, ő is azonosnak tekintette a régit és a népit. A régiség forrásai közt kiváltképp nagyra becsülte az úgynevezett népkönyveket. Ezek elegendő művek voltak, gesztuszerű mondák éppúgy tartoztak közéjük, mint széphistóriák, lovagregények tizenhét-tizennyolcadik századi román változatai. Legnépszerűbb a Sándor-regény, az Árgirusz széphistória, meg a ciprusi Kornarosztól eredő Erotokritos volt, de ilyen jellegű variánsa készült románul az

Ezeregyéjszakának is. Némelyiküknek folklorizálódott egyik-másik részlete; két világháború közötti kiadójuk, aki első ízben adott valóban teljes képet a román művelődés történetének erről a rétegéről, megjegyzi, hogy maga is hallott ilyen folklorizálódott népkönyv-epizódokat. A parnasszista indíttatású, Franciaországban nevelkedett költő, Ion Pillat is adott ki népkönyvet. Sadoveanu pedig feldolgozta a legrégebbit, a románul a tizenhetedik század óta ismert Sándor-regényt; ennek újabb kiadásai, zsebkönyvként, az ő átiratában jelentek meg.

Sadoveanu följegyzett több népköltészeti alkotást is, addig ismeretleneket, vagy már ismertek további változatait, például a Bărănyka című ballada két variánsát. A „több-szebb juháért, / göndör kosaráért, / kezes lováért, / komondoráért” megölt pásztor balladája alapján írta meg legtömörebb s magyarra háromszor is lefordított regényét, *A ballát*.

A balladának egyébként több mint kilencszáz változata van. Nyomatásban legnépszerűbbé az vált, amelyet első lejegyzője, Vasile Alecsandri tett közzé a múlt század közepén. Ennek egyik motívumára épült a húszas-harmincas évek fordulóján, tehát épp *A balta* megjelenésekor, nemzetjellemtani és létfilozófiai mítosz. Ugyanis egyedül az Alecsandri-féle változatban lehető föl a mitikus metaforá, mely a világ menyasszonyaként jeleníti meg a halált:

*Barikám szánd meg,
te őt sajnáld meg,
mondd neki fönnen,
esküdni mentem,
világszép mátkám
tündérr királylány,
de azt ne mondjad
már az anyónak:
lehullt egy csillag,
hogy összeadtak,
fenyőfa szépen
volt a násznépem,
nagy hegyek — papjaim
s a muzsikásaim
ezer madárka
s csillag — a fáklya!*

(Illyés Gyula fordítása)

„Két lehetőség képzelhető el”, írta a neolatin vers- és stílustörténet neves kutatója, Gáldi László: „vagy Alecsandri — a románok Thaly Kálmánja — százharminc évvel ezelőtt még ismert oly népi változatot, melyben ez a motívum is előfordult, vagy pedig az egész mitikus metafora Alecsandri egyéni leleményéből pattant ki. A problémát nem tudjuk eldönteni; csak annyit szeretnénk jelezni, hogy e metafora szépsége és mélysége miatt mi inkább az első lehetőséget tartjuk valószínűnek”, hiszen Alecsandri romantikus szépítései „más természetűek, s inkább a népies színezet kiemelésére szolgálnak” — summázza fejtegetéseit Gáldi László.

Irodalomtörténeti útja épp ennek a motívumnak vezetett legmesszebbre. Több-féle szemléletmód hivatkozási alapja volt. A költő-filozófus Blaga a Bărănykára, eredeti címén a Miorișara utal, mikor az úgynevezett mioritikus térre vonatkozó nézeteit előadja. Szerinte ez a hegy-völgyes, hepe-hupás táj, ez az éreszkedő-emelkedő vonalú tér földrajzi tükörképe a népléleknek, a szellemi hepéket és hupákat egyensúlyban tartó látásmódnak.

A puszta folklórinspiráció tehát egyetlen író esetében sem minősít, mert nem választható el attól az írói világképtől, mely meghatározza jellegét. A *balta* írásakor, a húszas-harmincas évek fordulóján, Sadoveanunak is állást kellett foglalnia, közvetett választ kellett adnia a kérdésre: honnan tekint a folklórra, milyennek látja,

mit olvas ki belőle. Hasonló állásfoglalásra kényszerült pályakezdése idején, a század első évtizedében. Az 1904-es esztendő t Sadoveanu évének nevezte a korabeli kritika és az irodalomtörténetírás. Egyszerre négy könyvvel jelentkezett ebben az évben Mihail Sadoveanu. A művek alapkérdését ő maga így fogalmazta meg: „Megtértem, hogy ennek a nemzetnek be kell kapcsolódnia az európaiasodás áramkörébe, de ugyanakkor féken tartott a féltés, hogy egy ilyen átalakulással elveszthetné minden népi eredetiségét”. A népnemzetiek a múlt s a falu idillivé színezték mítoszából olvasták ki a választ erre a kérdésre. Sadoveanu azonban „ugyanazt” más módon és más céllal kérdezi. Útja nemcsak időben párhuzamos a Baksay-féle modortól elszakadó Móricz Zsigmondéval, hanem orientációjának demokratikus jellegét tekintve is.

Regénye, *A balta*, Móricz Barbárok című elbeszélésével rokon történetet ad elő. Móricz elbeszélése egyetlen alapellentétet feszít ki, s benne — mint Kosztolányi írta — „ijedelmes közönnyel” övezi a természet a szereplőket. Sadoveanu regényében a rokon történet vázára mese szövődik, s a parasztokon, fogadósokon kívül mindvégig a természet jelei segítik az eltűnt férjét kereső Vitoria Lipan asszonyt és népmesei bizalmát: „én mindig bízom abban, hogy kisüt a nap”.

Sadoveanu ezzel a derűlátással teremtett betűvilágot, s akiknek megrajzolta, úgy tisztelték érte, mint országepítő fejedelmet:

„A holdfényben márványként fehérlő arcával tavayonulva a lehajtott emberfejek két partja közt, Mihail Sadoveanu utolsó útját tette meg ezen az őszön, 1961 őszén.

Az Eminescu sírja fölött örökdő hárs látta, amint sárguló leveleinek halk peremetegében az örökkévalóság küszöbére érkezett.

Néhány pillanat múlva az, aki annyi letűnt évszázadról seperte le a múlandóság porát, maga is a szellemek világába szállt alá. Ahogy eltűnni láttam, s arra gondoltam, mit jelent e pillanat népünk életében, sokáig követtem tekintetemmel, s magamban így búcsúztam tőle: — Jó utat, nagyságos Fejedelem... Mert az, akit ezen az őszön örök nyughelyére kísértünk, a román irodalom (...) fejedelme volt.” (Geo Bogza: Sírfelirat.)

ZIRKULI PÉTER